

Милош Живковић

Институт за књижевност и уметност, Београд

ПРЕОБРАЖАЈИ ИНДИЈЕ У СРПСКОЈ АЛЕКСАНДРИДИ

DOI 10.5937/kultura2381007Z

УДК 821.09-31

091=163.1”12”

091=143”2/7”

Оригиналан научни рад

Датум пријема: 4. 10. 2023.

Датум прихватања: 27. 10. 2023.

Сажетак: У раду се анализира начин на који се индијска кампања Александра Великог представљала кроз различите редакције Александриде. У оквир тумачења улазе верзије које произилазе једна из друге: алфа редакција (III век), епсилон редакција (VII–VIII век) и Српска Александрида (XIV век). Анализирају се промене карактеристичних индијских епизода (борба са Пором, посећа мудрацима, сусрећи са чудовишним народима). Акцент се ставља на најмлађу редакцију – Српску Александриду и на њене иновације (Филонов лик, приказ Порове палате). Индијске епизоде временом губе на важности зато што нове духовне теме преовлађују у односу на историјску трагу.

Кључне речи: Александар Велики, Индија, Александрида, редакција, чудесно

У науци се претпоставља да Александар Македонски (Ἀλέξανδρος) лично није ступио на тло савремене државе Индије¹ већ се задржао у источним деловима Авганистана и у Пакистану.² Његова индијска кампања почела је на лето 327. године п. н. е. и трајала до лета 325. године пре Христа. Македонци су освојили територије у Панџабу и Синду. Александар је победио индијског краља Пору (хеленизовано Πῶρος, Poros) у тешкој бици на Хидаспу (мај 326. п. н. е).

1 Основни извори о Александровој индијској кампањи: Аријан „Индика”, „Анабаза” (4.22 – 6.20); Плутарх („Живот Александров” 57–69); Квинт Курције Руф „Историја Александра Великог” (8, 9); Јустинов „Епитом” изгубљене историје Помпеја Трога (11–12). Термин „Индија” у раду подразумева читав потконтинент, схваћен је широко, као културни и политички термин, у значењу које су му придавали антички и средњовековни европски аутори.

2 Stoneman, R. (2012) *Legends of Alexander the Great*, London, New York: I. B. Tauris, p. XIV.

Исцрпљена војска побунила се код реке Хифазиса (јесен 326. п. н. е) и одбила да напредује према Гангу те је Македонски одустао од даљег ратовања. Александар је, враћајући се у Вавилон, уз даље борбе, пратећи Инд стигао до Индијског океана.

Значајан сусрет одиграо се у Таксилу, важном научном центру тадашњег света. Почетком 326. године п. н. е. краљ је тамо послао филозофа Онесикрита (*Ονησίκριτος*) који је преко тумача разговарао са индијским браманима. Разговори краља и мудраца постали су ствар легенде. Кружили су као изгубљен самостални књижевни састав, а затим спојени са делом *О живоју брамана* које је у V веку написао Паладије (*Παλλάδιος*), епископ Хелиополиса.³ Постоје претпоставке да је замишљени дијалог преносио схватања индијске духовности Александровог времена: „Овај дијалог је инспирисан или чак и стилизован да делује индијски, да би читаоцу пренео утисак индијске цивилизације”.⁴ У српској средњовековној књижевности преписивана је христјанизована обрада разговора, *Хожденије Зосима Рахманима*, која разрађује причу о Рехабитима из Књиге пророка Јеремије (Јер. 35, 2–11). *Хожденије* се датира у V или VI век⁵ и говори о духовном ходочашћу – Зосим ће бити „узнесен” до Земље блажених, који га уче својим обичајима.

Различите легенде о Александру спојиле су се у једну књигу. У њу су ушли текстови о египатском фараону Нехтенаву (хеленизовано *Νεκτανεβώς*, *Nectanebos*), „вулгарна” хеленистичка историја, епистоларни роман (преписка краља са Пором, Даријем...), дијалози са гимнософистима, „новела” о Александру и краљици Кандакији и Александров „Тестамент”. Прва редакција настаје вероватно током III века нове ере.⁶ Индија је заузимала важно место у најстаријој варијанти „романа”. Дешавања везана за њу заузимају добар део треће књиге прве *Александриде* (α, III: 1–17). Индијски владар Пор кратко се помиње и крајем друге књиге (α, II: 22). Тамо се тврди да је Пор био спреман да ратује за Дарија (хеленизовано *Δαρεῖος*, *Dareios*) те је Александар морао да нападне његову земљу.

Индијски мотиви алфа редакције могу се груписати у три целине: 1. *Пор* – Македонски и Пор размењују писма, затим се сукобљавају на Хидаспу, после прве битке грчки краљ убија на превару противника у двобоју (α, III: 1–4); 2. *разговор са најомудрима*⁷ – после освајања града Аорна, у којем Александра рађавају, он са војском одлази у земљу Оксидрака и разговара са браманима (α, III: 5–6); 3. *Писмо Арисиошелу о чудесима Индије* (α, III: 17) у којем се описују сусрети са чудесном флором и фауном.

3 Исто, стр. X.

4 Scalz A. (2011) Alexander’s Dialogue with Indian Philosophers: Riddle in Greek and Indian Tradition, *Commentationes* XCVIII, p. 24.

5 Jouanno C. (2010) L’emprunt créatif: réécritures tardives du Roman d’Alexandre (XVe-XVIe siècles), *Schedae* n. 8, p. 11.

6 Nawotka, K. (2017) *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes. A Historical Commentary*, Leiden, Boston: Brill, p. 71.

7 Термином *најомудри* или *гимнософисти* (грч. γυμνός: наг и σοφία: мудрост) у старогрчкој литератури називале су се различите групе индијских мудраца познате по свом аскетизму.

Део посвећен борби са Пором је врхунац ратних дешавања у књизи. Понавља се модел – биткама претходи реторички „мегдан” и размена писама. Пор је, као и Дарије, представљен као горди краљ који себе пореди са боговима, док је Александар скромнији (његова други сматрају богом). Александрова реторичка умешност доказује духовну зрелост: „у правој епистоларној моди, овај ’мајстор писац’ је и ’мајстор читалац’ одговора својих кореспондената, и Александар брзо учи како да изокрене епистоларне конвенције да би служиле његовим нарочитим потребама”.⁸ Сукоб са Пором, иако опаснији у односу на борбу са Даријем, такође доприноси Александровој карактеризацији. Македонски је мудар краљ и он ће оштроумљем савладати и Пору и његове слонове.

Укључивањем разговора са браманима у ткиво *Александриде* јача духовна потка „романа”.⁹ У редакцији Александар ће искушавати знање мудраца. Филозофски дијалог супротстављен је првим главама књиге којима доминирају ратнички подвизи: „смисао одељка посвећеног сусрету Освајача са гимнософистима, са одликама киничке дијатрибе, наговештајима гностицизма, наглашеним аскетизмом, у изненађујућој је супротности са остатком Романа, где су филозофске амбиције наратора смањене и његове духовне аспирације много ниже”.¹⁰

Александар, као духовни ауторитет, одбацује жељу нагомудрих да им поклоним бесмртност, тврдећи да моћ одлучивања о животу и смрти зависи од Промисли:

„Τί θέλετε ἐξαίτησασθαί με; οἱ δὲ εἶπον· ‘ἀθανασίαν.’ ὁ δὲ Ἀλέξανδρος εἶπεν· ‘ταύτην ἐγὼ οὐκ ἔχω τὴν ἐξουσίαν· καὶ γὰρ ἐγὼ θνητὸς ὑπάρχω.’ οἱ δὲ εἶπον· ‘τί τοίνυν θνητὸς ὑπάρχων τοσαῦτα πολεμεῖς; ἵνα πάντα ἄρας ποῦ ἀπενέγκῃς; σὺ πάλιν αὐτὰ ἑτέροις καταλείψεις.’ καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἀλέξανδρος· ‘ταῦτα ἐκ τῆς ἄνωθεν προνοίας διοικοῦνται, ἵνα ἡμεῖς [ὑμῖν] διάκονοι γενώμεθα τῆς ἐκείνων ἐπιταγῆς. οὐ γὰρ κινεῖται θάλασσα, εἰ μὴ πνεῦση ἄνεμος, οὐδὲ σαλεύεται δένδρα, εἰ μὴ ῥιπίζη πνεῦμα, οὐκ ἐνεργεῖται ἄνθρωπος εἰ μὴ ἐκ τῆς ἄνωθεν προνοίας. καγὼ δὲ παύσασθαι θέλω τοῦ πολεμεῖν, ἀλλ’ οὐκ ἔῃ με ὁ τῆς γνώμης μου δεσπότης.’ – „Шта тражите од мене?’, а они одговорише: ’Бесмртност’. ’Немам ја такву моћ’, рече Александар, ’па и сам сам смртан’. Затим рекоше: ’Зашто онда кад си смртан толике ратове водиш? Да узмеш све и некуда однесеш? Ти ћеш опет то оставити другима’. А Александар им одговори: ’Тиме управља виша Промисао, а ми смо само слуге њене воље. Јер, не таласа се море ако не дува ветар, и не њише се дрвеће ако не хучи вихор, не дејствује човек без Промисли одозго. И ја бих хтео да престанем да ратујем, али ми не да господар мога ума.’” (α, III: 16, 7–9)¹¹

8 Rosenmeyer P. (2001) *Ancient Epistolary Fictions: The Letter in Greek Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 174.

9 *Александрида* није роман по својим одликама, али је термин уобичајен у научној литератури те се овде користи уз употребу знакова навода. За жанровску расправу нема простора.

10 Jouanno C. (2002) *Naissance et métamorphoses du Roman d’Alexandre – Domaine grec*, Paris: CNRS Editions, p. 26.

11 Грчки текст алфа редакције доступан је онлајн: <http://www.attalus.org/info/alexander.html>

Краљ је инструмент, померан вољом Провиђења, условљен „тиранијом свог ума”. Разговор са браманима наглашава позицију Индије као области у којој кулминирају Александрове духовне преокупације. Краљ у сусрету са индијским мудрацима открива мотиве свог понашања – Индија је простор интроспекције.

„Писмо Аристотелу” се надовезује на разговор и покреће духовне теме – чудесна¹² флора и фауна на коју Александар наилази оличење је његове несигурности, борбе са смрћу и изазовима сопствене апотеозе (која је најважнија тема прве редакције *Александриде*). Чудесни свет је повезан са Индијом која се драстично разликује од рационалније конструисаних крајолика Грчке и Персије. Зато и василевсова посланица о миракулима почиње њеним помињањем: „Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλη χαίρειν. τὸ συμβεβηκὸς ἡμῖν παράδοξον ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς χώρας ἀναγκαῖον ἐξεπεῖν” – „Краљ Александар поздравља Аристотела. Морам испричати шта нам се чудно догодило у Индији” (α, III: 17, 2).

Писмо је написано у првом лицу и краљ га пише после победе над Пором. Његова перспектива је доживљена и драматична. Сусрет са „Рибождерима” (народу који живи од рибе), извештаји о опасностима од индијских змија и чувена епизода о острву које се претвара у морску неман могу се повезати са Аријановом (*Ἀριανός*) „Индиком” (XXVI–XXX), посредно познатим извештајем адмирала Неарха (*Νέαρχος*) и „бестијаријумом” Ктесије из Книдоса (*Κτησιῶς*). Наслеђену грађу непознати редактор допунио је различитим џиновским варијантама дивљих звери. Њихово мноштво симболизује дивљину коју војници морају да надвладају. У писму Освајач извештава како су Македонци пришли неком граду у мочварном пределу и наишли на стуб египатског владара Сенонхосиса (латинизовано *Senonchosis*, хеленизовано *Σέσωστρις*, *Sesostris*).¹³ Ту су се у току ноћи, око великог појилишта са пијаћом водом, сукобили са дивљим зверима: шкорпионима, овновима, лавовима, дивљим вепровима, леопардима, рисовима, слоновима, слепим мишевима, крокодилима. Карактеристично је да се краљ и војска суочавају са животињама, док је људских противника мало.

(7.8.2018.) Његово издање објавио је Вилхелм Крол: *Historia Alexandri Magni* (1958) Volumen I. Recensio vetusta. Ed. Wilhelm Kroll, Berlin: Berolini Apud Weidmannos. Епсилон рукопис објавио је Јирген Трумпф. *Anonymi byzantini, Vita Alexandri regis Macedonum* (1974) Ed. Jürgen Trumf, Stuttgart: Teubner, 1974. Кролово и Трумпфово издање коришћени су у овом раду. Преводи са грчког дело су Димитрије Рашљића. Када наводимо делове из епсилон редакције први број у загради означава поглавље, а други број одељак у којем се одломак налази. Код алфа редакције најпре смо наводили број књиге (I, II, III), а затим број поглавља и одељка. Преводи са енглеског и француског језика су ауторови.

12 Свет *Александриде* је чудесан, а не фантастичан свет, у њему нема простора за сумњу и неизвесност. Онтолошки квалитет гарантује Божије присуство.

13 Сенонхосис се у *Српској Александриди* назива „васељенски цар” Санхос. Током Александрове посете земљи мртвих за себе каже да је „индијски цар” (*Роман о Троји, Роман о Александру Великом* (1986), приредила Радмила Маринковић, савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 126).

Краљева посета Дрвећу Сунца и Месеца¹⁴ одише пантеистичким духом и последња је у низу индијских дешавања. Ричард Стоунмен (*Richard Stoneman*), нај-утицајнији савремени проучавалац *Александриде*, сматра да је могла бити индијског порекла: „опис светилишта и дрвећа носи више сличности са оним што је познато и што се може закључити посматрањем данашње праксе обожавања дрвећа у северној Индији”.¹⁵ Дрво Сунца је мушко, Дрво Месеца женско. Мушко дрво говориће *индијским*, а женско дрво *ирчким* језиком. Њихово светилиште обезбеђено је табуом некоришћења гвожђа. Александар пажљиво приступа антропоморфизованом биљу и од Дрвета Сунца добија пророчанство да ће га издати и убити његови доглавници. Дрво Месеца, оваплоћена сила мајчинства, поновиће изречено, уз додаток – краљ ће умрети у Вавилону и неће више никада видети мајку Олимпијаду (*Ὀλυμπιάς*) (α, III: 17, 36).

Пошто савлада фауну која доминира воденим пределима и мочваром Александар се суочава са флором. Флора је статично и онирично приказана. Одлике чудесног у алфа редакцији усмерене су према природи као божанској и свемоћној сили која превазилази човека. Индија је важна локација алфа редакције – простор у којем се заокружују Александрови ратни напори, његова борба са људским противницима и однос према свету који походи.

Између алфа редакције *Александриде* и *Српске Александриде* налази се епсилон варијанта (VII–VIII век). У овој, духом средњовизантијској обради, индијски мотиви се уводе раније. Дарије за живота позива у помоћ краља Пору; индијска моћ истиче се над персијском (ε, 17: 4). Индијци ће учествовати у бици код Гаугамеле (ε, 18: 1). Порова војска сада је силнија – чини је осам милиона људи (ε, 36: 3) и у њеном саставу су не само слонове већ и лавови. Слично алфа редакцији и овде ће Александар индијског владара победити на превару, натеравши га да се окрене према војсци (ε, 37: 3).

Само упоредним тумачењем можемо разумети слику Индије у *Српској Александриди*. Историјска грађа се апстрахује већ у епсилон варијанти, радња се удаљава од алфа редакције која је више поштовала наслеђени материјал. На сличан начин дочарана је и побуна на Хифазису. Војска се брзо враћа у бојни поредак подстакнута Александровим говором, епизода има свечан тон (ε, 36: 5). Увођење духа монотеизма је основна идеја епсилон редакције. Александар се у Јерусалиму клања једном Богу и спроводи његову вољу. Борба са Пором постаје верска борба, Пор као лажни бог мора завршити у Хаду, не у Рају којем Александра подучава нови вођа нагомудрих Јефант. У Хаду ће Пор бити „бог међу боговима” (ε, 36: 2).

Порове земље у *Српској Александриди* и у епсилон варијанти губе чврсте границе. „Писмо Аристотелу” (сада упућено и Олимпијади) чудесна дешавања више

¹⁴ Синтагму пишемо великим словом наглашавајући сакрални статус антропоморфизованог дрвећа.

¹⁵ Stoneman R. (2016) *The Trees of the Sun and Moon in the Alexander Romance* (III.17): genuine Indian detail?, *Eos* 103, p. 89.

не повезује са Индијом (ε, 34: 1). Необичне епизоде долазе пре краљеве борбе са Пором (ε, 36: 3 – 37: 3), што је важна разлика у односу на алфа редакцију. Сицилија, Пела, Пиза, Абдера, Платеја, Пиреј, Олинт, Халкидике, Локри, Спарта, Теба и друга места хеленистичког света или ишчезавају или им се смањује значај у епсилон верзији. Слично се дешава и са индијским местима попут „главног града” Прасијаса или са етнонимом Оксидраци. На истоку, после Персије немамо више ниједан чврст локалитет. У епсилон редакцији и *Српској Александриди* Индија је лишена река, планина и градова. Она је и у алфа варијанти била већ донекле аисторијски приказана: „индијске епизоде су расуте, са slabим везама према географији и хронолошким током похода историјског Александра”.¹⁶ Сада се таква слика радикализује. Порова престоница се назива Индипољ, што указује на апстраховање садржаја. У епсилон редакцији нестaje и експлицитно именовање Александрије. Човек се креће духовним, не физичко-географским простором. Острво блажених у млађим редакцијама се *не налази* у Индији те неће улазити у даљу анализу. У алфа редакцији нагомудри Оксидраци насељавају пећине (α, III: 5). Њихова насебина вековима касније је истакнута у сакралном крајолику, преузима симболичну и заокружену форму острва.

Стару епизоду о Дрвећу Сунца и Месеца мења краљева посета Сунчевом граду. Македонском ће у храму посвећеном Сунцу, у Аполоновом светилишту, смрт прорећи непознати глас. Повезаност са Индијом очитује се у присуству крава, светих животиња (ε, 35: 1). Пророчанство Александра оставља утученим. Кратка сцена важна је за јунакову карактеризацију и за скретање фокуса радње од освајања према проблему смрти. За тему краљевог нестанка важна је и прича о Извору живота коју немамо у алфа редакцији (ε, 33: 1–2). Она је вероватно индијског порекла.¹⁷ У епсилон верзији војска наилази на чудесно језеро и кувар примећује да риба коју је распорио васкрсне пошто ју је вратио у воду, али о томе не обавештава Александра. У *Српској Александриди*, чији редактор не пропушта прилику да истакне свог јунака, цар¹⁸ примећује да риба оживљава у језеру. Он наређује да се и војници и коњи окупају те постају здрави и крепки. Епизода о чудотворној води додатно подвлачи важност топоса *temento mori* који долази до изражаја у млађим редакцијама.

Српска Александрида – позносредњовековна варијанта дела – настала вероватно до половине или најкасније у трећој четвртини XIV века,¹⁹ надовезује се

16 Nawotka, K. (2017) *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes. A Historical Commentary*, Leiden, Boston: Brill, p. 189.

17 Szalc, A. In Search of Water of Life: The Alexander Romance and Indian Mythology, in: *The Alexander Romance in Persia and the East*, eds. Stoneman, R. Erickson, K. and Netton, I. R. (2012), Groningen: Barkhuis, pp. 327–338.

18 Говорећи о грчким редакцијама држимо се основног значења речи βασιλεύς (краљ) према савету преводиоца Д. Рашљића. У српскословенској редакцији Александар је цар.

19 Moennig U. (1992) *Die spätbyzantinische Rezension * [Zeta] des Alexanderromans*, Köln: Romiosini, p. 152.

на стремљења епсилон редакције. Њена индијска тематика укључена је у шире интересовање за потконтинент на српским просторима. Познато је неколико дела која имају индијске корене. *Стефанит и Ихнилат*, рефлекс староиндијске збирке приповедака *Панчанџанџире* (Петокњижја), преведен је на српскословенски највероватније у XIII веку.²⁰ Следеће дело представља христијанизовану легенду о Буди – *Жиџије Варлаама и Јоасафа*. Оно је на словенски преведено „најкасније почетком XII века у Русији (у Кијеву) или у Цариграду”, а од ове, најстарије руске редакције, нова, српскословенска, направљена је „почетком XIII столећа у Србији или на Атосу, могуће на подстицај светог Саве”.²¹ *Александрида* је посебно блиско *Сказаније о Индијском царству*. Овај спис представља једну варијанту легенде о презвитеру (попу) Јовану који је владао чудесним хришћанским царством: „језично прилагођен, он је ушао у српску књижевност, али је задржао трагове својега западног подријетла. Чини се да се то догодило негдје у XIII столећу”.²²

Не бисмо се сложили са Радославом Катичићем да је на *Српску Александриду* утицала легенда о презвитеру Јовану.²³ Нити да Тамни вилајет спада у једно од индијских чудеса, зато што се сеновита земља налази у неодређеном хронотопу, иза краја света.²⁴ *Александрида* је далеко старије дело које је могло утицати на формирање млађе легенде која се кристалише током XII века.²⁵ *Српска Александрида* преузима и надограђује чудесне мотиве епсилон редакције. На то указује паралелно читање епизода о дивљим људима до којих војници долазе после потчињавања Рима.²⁶ На везу епсилон редакције и *Српске Александриде* указују и врсте чудовишних створења које Македонци упознају освајајући исток и боравећи изван граница васељене: *дивљи људи*;²⁷ *Псојлавици*, *шесторуки људи*, *циновске крабе*;²⁸ *сирене* и *кенџаури*.²⁹

20 Шпадијер И. Зборник. Стефанит и Ихнилат, у: *Свети српске рукописне књије: (XII-XVII век)*, приредили Оташевић Д., Ракић З. и Шпадијер И. (2016), Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 349.

21 Шпадијер И. Алегорија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног, у: *ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ, 1. Зборник у част Мирјане Живојиновић*, приредили Миљковић Б. и Џелебџић Д. (2015), Београд: Византолошки институт САНУ, стр. 122.

22 Katičić, R. (2008) *Boristenu u pohode*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 232.

23 Исто, стр. 231.

24 Исто, стр. 234.

25 Silverberg, R. (1972) *The Realm of Prester John*, Garden City, New York: Doubleday, pp. 29–34; 46–48.

26 ε, 25: 1–2; *Роман о Троји, Роман о Александру Великом* (1986) Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 91–92.

27 ε, 28: 2–3; Исто, стр. 121.

28 ε, 29: 1–5; Исто, стр. 122.

29 ε, 33: 3–5; Исто, стр. 130.

У *Српској Александриди* се ни Сунчев град не налази у Индији већ је на неком неодређеном месту.³⁰ Хронотоп више није подељен на грчке и варварске земље као у алфа редакцији, већ на васељену и на „ненасељену” земљу. У алфа редакцији васељена је целовита. У њој се радња увек одвија „у свету”, чак и када се дође до „фантастичног” материјала. У епсилон редакцији и *Српској Александриди* краљ и војска изнова напуштају свет и враћају се у њега: после освајања Рима³¹, после одрицања од паганских богова³² и током посете Тамној земљи (вилајету).³³

Свет *Александриде* је флуидан. Празнина и њени становници прете да продру у „цивилизован” свет, а затим заиста и продиру у њега. Текст који се бави есхатолошким темама, крајем историје и васкрсењем, мора се дотаћи краја света. Крај света је маркиран тамом, чудесним и чудовишним становницима. Померање од реалног краја света – Индије према тешко одредивој Тамној земљи основна је промена у хронотопу дела епсилон редакције и, још радикалније, *Српске Александриде* – све непознатија и удаљенија земља дочекује цара. Превише је динамичан нови крајолик, препун нових становника (Псоглавци, шесторуки људи, исполини, дивљи људи...), другачијих од Хеленима сличних Индијаца.

Особеност слике Индије у *Српској Александриди* лежи у начину на који је она дочарана кроз призму *вишешке* идеје и у истицању *џалаише* као важне тачке у хронотопу. У борби са Пором акценат је стављен на лик војводе Филона (*Φίλων*). Витез³⁴ најпре лукавством решава прву битку са Пором, затим уходи индијску војску, мудро одговара Пору као поклисар, одбија његове понуде и на крају је спреман да се жртвује за свог господара и замени га у двобоју. Филон *вишешки* излаже своју љубав према Македонском и одговара цару Пору: „Веруј ми, царе Пору, да ме од љубави ка Александру не може одвојити ни сав свет под сунцем, јер цео свет није достојан једне власти што с његове главе спадне!”³⁵ Управо ће ово инсистирање на љубави као природеном делу витешког кодекса у *Српској Александриди* обогатити традиционални приказ Александрових борби у Индији. Љубав између сениора и његових вазала обележава средњовековни свет: „љубав је могла да изрази чисто формални однос, политички савез, потчињеност вазала пред његовим господарем, везу између монаха у манастиру”³⁶

Редактор *Српске Александриде* користи старе епизоде, али их допуњује новим мотивима. Тако ће у Индији посебно осветлити чудеса *џалаише* цара Пора. Палата

30 Исто, стр. 131.

31 ε, 13: 4; Исто, стр. 91.

32 ε, 24: 2; Исто, стр. 120.

33 ε, 32: 2–5; Исто, стр. 129–130.

34 Исто, стр. 138–140.

35 *Роман о Троји, Роман о Александру Великом* (1986) Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 140.

36 Benton J. (1991) *Culture, Power and Personality in Medieval France*, London, Rio Grande: The Hambledon Press, p. 112.

симболички окупља значење читаве области и њен опис треба да задиви читаоце. Таква слика Истока долази из оријенталистичке перспективе која исток сагледава као Другог. Двор је кључан локалитет за опис источних земаља које насељавају народи Персије, Индије и Амастриде. Порова палата и двор Кандакије царице Кушита³⁷ описани су поступком екфразе и приближавају *Српску Александриду* духу позновизантијских палеолошких романа у којима су присутни слични описи.³⁸

Као и византијски замкови и Поров двор је једна алегоријска творевина, пуна драгог камења и симболичних статуа:

„Палата му беше дуга и широка колико четири пута стрела може да добаци; зидови јој златни беху, и кров сав златан, златни и сви стубови, украшени бисерјем и драгоценим камењем; и дванаест месеци, све по реду, у човечјем облику светљаху извајани у злату, и то сваки месец по своме лику, и свих великих царева бројеви у злату исписани беху, и кипови дванаест човекових врлина у злату извајани беху, врх палате стоји часовник месечни и имена месечна.”³⁹

Истиче се *алејорија ѿгине*, где статуе означавају месеце.⁴⁰ Нећемо се сложити са ставом Улриха Менига (*Ulrich Moennig*) да је у *Александриди* мотив палате сведен на ниво барокног декора и украса, знака укуса епохе. Посета Поровој палати део је иницијације, сусрет са материјализованом духовношћу. Улазак у Порове одаје на Александра церемонијално преноси владарску харизму и омогућава му власт над Истоком.

Индија је своје вековне преображаје у редакцијама *Александриде* започела као место духовне самоспознаје протагонисте древне књиге. Разговор са нагомудрима и посета Дрвећу Сунца и Месеца биле су важније епизоде од краљеве борбе са Пором. Индија је била простор пун разноврсних чудеса, богате флоре и фауне. У епсилон редакцији и *Српској Александриди* њена духовна својства се сасвим осамостаљују. Индија се спаја са истоком као апстрактним ареалом у којем сакрално надилази материјално. У *Српској Александриди* витешки идеал обојио је лик војводе Филона, истакнутог учесника царевих индијски борби. Порова палата у српскословенској верзији дочарана је у складу са књижевном модом. Њени златни украси и алегоричне статуе потврђују самосталност реторичног, артифицијелног

37 *Роман о Троји, Роман о Александру Великом* (1986) Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 150–151.

38 Moennig U. (1992) *Die spätbyzantinische Rezension * [Zeta] des Alexanderromans*, Neograeca Medii Aevii 6. Köln: Romiosini, p. 147.

39 *Роман о Троји, Роман о Александру Великом* (1986) Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 141.

40 Наведени опис близак је развијенијим алегоријским приказима година и врлина из византијског витешког романа „Ливистар и Родамна” (XIII век) и старијег романа у стиховима „Исмина и Исминија” Евстатија Макремволита (XII век).

импулса у односу на историјску грађу. Александрово физичко кретање завршило се пред делтом Инда. Његов пут у књижевним творевинама византијског културног круга ограничиле су тек капије Раја у *Српској Александриди*. Преображај физичке у духовну географију сасвим је довршен, као и преображај историје у легенду.

ЛИТЕРАТУРА:

Роман о Троји, Роман о Александру Великом (1986) Приредила Радмила Маринковић. Савремена језичка верзија Драгољуб Павловић, Павле Стевановић, Београд: Српска књижевна задруга.

Шпадијер И. Алгорија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног, у: *ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ, 1. Зборник у часи Мирјане Живојиновић*, приредили Миљковић Б. и Џелебџић Д. (2015), Београд: Византолошки институт САНУ, стр. 113–126.

Шпадијер И. Зборник. Стефанит и Ихнилат, у: *Свети српске рукописне књије: (XII-XVII век)*, приредили Оташевић Д., Ракић З. и Шпадијер И. (2016), Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 348–349.

Anonymi byzantini, Vita Alexandri regis Macedonum (1974) Ed. Jürgen Trumpf, Stuttgart: Teubner, 1974.

Benton J. (1991) *Culture, Power and Personality in Medieval France*, London, Rio Grande: The Hambledon Press.

Historia Alexandri Magni (1958) Volumen I. Recensio vetusta. Ed. Wilhelm Kroll, Berlin: Berolini Apud Weidmannos.

Jouanno C. (2002) *Naissance et métamorphoses du Roman d'Alexandre – Domaine grec*, Paris: CNRS Editions.

Jouanno C. (2010) L'emprunt créatif: réécritures tardives du Roman d'Alexandre (XVe-XVIe siècles), *Schedae* n. 8, pp. 1–17.

Katičić, R. (2008) *Boristenu u pohode*, Zagreb: Matica hrvatska.

Moennig U. (1992) *Die spätbyzantinische Rezension * [Zeta] des Alexanderromans*. Neograeca Medii Aevii 6. Köln: Romiosini.

Nawotka, K. (2017) *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes. A Historical Commentary*, Leiden, Boston: Brill.

Silverberg, R. (1972) *The Realm of Prester John*, Garden City, New York: Doubleday.

Stoneman, R. (2012) *Legends of Alexander the Great*, London, New York: I. B. Tauris.

Stoneman R. (2016): The Trees of the Sun and Moon in the Alexander Romance (III.17): genuine Indian detail?, *Eos* 103, pp. 89–98.

- Szalc A. (2011) Alexander's Dialogue with Indian Philosophers: Riddle in Greek and Indian Tradition, *Commentationes* XCVIII, pp. 7–25.
- Szalc. A. In Search of Water of Life: The Alexander Romance and Indian Mythology, in: *The Alexander Romance in Persia and the East*, eds. Stoneman, R. Erickson K. and Netton I. R. (2012) Groningen: Barkhuis, pp. 327–338.

Miloš Živković

Institute for Literature and Arts, Belgrade

TRANSFORMATIONS OF INDIA IN THE *SERBIAN ALEXANDER ROMANCE*

Abstract: The paper analyses the Indian campaign of Alexander the Great and its transformations in different redactions of *The Alexander Romance*: alpha redaction (3rd century), epsilon redaction (7-8th century), and *The Serbian Alexander Romance* (14th century). The characteristic Indian episodes are interpreted in the text (the battle with Porus, the visit to the gymnosophists and the encounters with monstrous peoples). The emphasis is placed on the final redaction – the Serbian “Alexander Romance” and its innovations (the character of Philon, and the depiction of Porus’s palace). Over time, the Indian episodes have lost on importance – as the spiritual meaning of the book has become more dominant compared to the historical material.

Key words: *Alexander the Great, India, Alexander Romance, redaction, miraculous*